

Vlahi, balkanski bojovníki

Kdo si, Vlah ali vlah?

Za tiste, ki ga še niso obiskali, je Balkan skrivnostno kraljestvo duhov, za tiste, ki ga poznajo, pa postane še skrivnostnejši ... Na neki način postaneš del uroka, skrivnosti in čara vsega tega.¹

Za lažje razumevanje pojava migracij in mešanja različnih narodov oziroma plemen se je treba vrniti v obdobje zgodnjega srednjega veka, k velikim selitvam narodov in propadanju dotedanjih civilizacij v Evropi in na Balkanu. Večino takratnega Balkana so poseljevali romanizirani Kelti in Iliri, Grki ter drugi t. i. staroselci. Pri migracijah pa ni pomembno izključno zgodovinsko dojemanje prostora Balkanskega polotoka, temveč tudi njegova geografska lega.

Balkanski polotok nima izrazite naravne meje proti celini, tako kot jo imata Apeninski in Pirenejski polotok, ki sta ločena od preostale Evrope z ogromnimi gorskimi verigami, kar pa ne pomeni, da Balkanski polotok ni gorat.² Za razliko od Apeninskega in Pirenejskega polotoka je Balkanski polotok poln gorskih masivov.³ Balkansko gorovje, Dinarsko gorovje, gorovje Prokletije, Albansko gorovje, Šarsko-Pindsko gorovje, Rodopi, na Balkan z vzhoda segajo tudi Karpati, z zahoda pa Julijske in Kamniško-Savinjske Alpe. Balkanski prostor geografsko ni enoten,

povsod prevladuje gorata pokrajina, kjer so med posameznimi gorovji manjše in večje planote ter kotline, razen na severu (Pomoravje, Panonska nižina, severna Bolgarija), jugu (Makedonija) in vzhodu (Trakija), kjer se razprostirajo večje ravnine. Njegov vzhodni del, Bolgarsko-romunska obdonavska ravan, je kot odprta vrata, skozi katera so prihajali in vpadali na Balkanski polotok razni narodi in ljudstva. Eni so prihajali le plenit (Huni, Langobardi, Heruli, Gepidi, Pečenegi, Obri ali Avari, Tatari idr.), drugi, ki so bili pretežno poljedelci, pa so stremeli za stalno naselitvijo (Slovani). Na narode Balkanskega polotoka pa je močno vplivalo tudi morje in preko njega vplivi iz Italije in Male Azije (Jadransko morje, Jonsko morje, Egejsko morje, Črno morje, Sredozemsko morje), čeprav so vpliv iz morja na balkansko zaledje ovirala težko prehodna gorstva. Balkanski polotok je bil v zgodovini tipično prehodno ozemlje, kjer so se križali različni politični in kulturni vplivi, prek njega so potekale pomembne trgovske in druge komunikacijske poti.⁴

Južni Slovani so prišli v dobi velikih selitev s severa iz step osrednje Azije preko Karpatov, nato pa so prečkali reko Donavo. Razpršili so se po celotnem Balkanu, od Alp do Peloponeza, s svojim naseljevanjem pa so v celoti spremenili etnično sestavo polotoka. Helenizirani, romanizirani in ostali staroselci so se začeli preseljevati v gorovja, priobalna in otoška zatočišča, ali pa so se pomešali z množico priseljencev, ki so se tudi sami asimilirali med prodiranjem na grško ozemlje. Rezultat tega je bil poslovanje širok kopenski pas od Jadrana do Črnega Morja. Splošni naziv Slovani (dobljen od Bizantinцев) je bil sprejet za obmejno prebivalstvo, ki se je v celoti razlikovalo od Neslovanov. Kasneje so se stara imena vodilnih plemen razširila na vse tiste, ki so se naselili od zahodnih dolin do Jadrana (Hrvati), in na tiste vzdolž južnih pritokov Donave ter okoliških nižin (Srbi). Pomešano germansko, slovansko in grško prebivalstvo se je imenovalo s skupnim imenom *Vlahi*; izraz je morda nastal od keltske romanizirane skupnosti za romanizirane pripadnike njihovega okolja ali za vse druge, ki so živeli na podoben način.⁵ *Vlahi* so bili, kljub temu da se tega do potankosti ne more dokazati, v večini potomci romaniziranih Ilirov, ki so živeli v mestih in pokrajinah v bližini obale.⁶ Končni rezultat dolgotrajnega boja Slovanov s staroselci je bil iztrebljenje ali zasužnjenje velikega dela romanskih, ilirsko-traških in grških prebivalcev; preostali pa so se, kot sem že omenil, naselili v gorah od Velebita do osrednjega in južnega dela Balkanskega polotoka, kjer so se ukvarjali s polnomadskim pastirstvom (na primer planina Stari Vlah pri Užicu je dobila svoje ime po njih).⁷

Velik del romaniziranega prebivalstva se je naselil v planinah. Tu so naleteli na ilirsko-albansko prebivalstvo, ki se je ukvarjalo s pastirstvom. Ta selitev v planine je prisilila dotakratne mestne prebivalce, da se organizirajo na podoben način kot že obstoječe pastirske skupnosti v teh prostorih, in to tako v družbenem kot v gospodarskem pogledu.⁸

Vlahi in Albanci so nadaljnjih nekaj stoletij sami vladali v planinskih regijah. Specializirali so se za pastirski način življenja, izoblikovali točno določen način obnašanja in vztrajali pri tem skozi stoletja, pri tem pa preizkušali vse variante in izločevali napačne. Mogoče je predpostaviti, da so zaradi vzdržnega števila prebivalcev imeli možnost izkoriščanja neizmernih površin planinskih pašnikov. Arheologi predpostavljajo, da je mogoče na osnovi ostankov iz 7. in 8. stoletja v planinskih okoljih identificirati dve kulturi, ki jih ni moč jasno ločiti, a se vseeno dovolj razlikujeta. Prva nakazuje stopnjo predalbanske kulture, imenovane Komani-Kruja, druga pa je izvirala iz ostankov romaniziranega prebivalstva, ki je bilo že v poznorimski dobi pregnano iz odprtih vasi na boljše zaščitena mesta v planinah. V 7. stoletju so se jim pridružili novi romanizirani prebežniki iz dalmatinsko-albanskega primorja. Slovani so zasedli nižine in doline; romanizirani naseljenci oziroma *Vlahi* so živeli v nižjih, neromanizirani proto-Albanci pa v višjih planinskih predelih.⁹

Tema dvema skupinama planinsko-pastirskega prebivalstva so se v vse večji meri pričele pridruževati slovanske pastirske skupine. Ni moč točno določiti obdobja, v katerem se bi naj zgodila takšna slovansko-vlaška in tudi slovansko-albanska simbioza, morda v 10. in 11. stoletju. Lahko pa se skoraj z gotovostjo trdi, da je to pridruževanje potekalo v miru. Slovanski priseljenci niso prihajali v planine kot osvajalci, ampak so bili najverjetneje v iskanju novih življenjskih možnosti. Tako so vzpostavili kontakt s tistimi, ki so najboljše poznali planinski način življenja – z *Vlahi* in Albanci. Pri tem so prevzeli njihov način življenja in pastirsko prakso, ki so jo le-ti negovali že stoletja. Z drugimi besedami, prevzeli so obstoječi način družbene in gospodarske organizacije v planinah. To naseljevanje Slovanov je imelo za *Vlahe* in Albance različne posledice. Planinska prostranstva, v katerih so živeli *Vlahi*, so se nahajala v sredini območij, ki so jih poselili Slovani, medtem ko so tista, kjer so živeli Albanci, zajemala

neprekinjena območja na obrobjih. *Vlahi* so bili zaradi tega veliko bolj izpostavljeni valu priseljevanja Slovanov kot Albanci, s tem pa posledično tudi asimilaciji. To je bil kasneje tudi razlog, zakaj so se *Vlahi* v tako veliki meri asimilirali.¹⁰ Zato na primer poimenovanje *Vlah* v srednjeveški srbski državi in nato pod osmanskimi Turki ni označevalo več izključno etnične skupine, ampak tudi družbeno pripadnost (pastirji-živinorejci).¹¹

Že več kot dve in pol stoletji problem *Vlahov* ne preneha biti predmet evropskih znanstvenikov: etnologov, etnografov, jezikoslovcev, antropologov, zgodovinarjev idr. Ne glede na vse pa je več kot očitna njihova prisotnost v samem srcu multietničnega Balkana, in ne samo na njem.¹² Mnogokrat se je v različnih zgodovinopisnih delih pojem *Vlah* uporabljal na različne načine. Mnogi zgodovinarji so pojem *Vlah* pisali z veliko začetnico, ne ozirajoč se na dejstvo, da s tem dajejo temu pojmu etnični predznak. Izpostaviti je treba opozorilo hrvaškega zgodovinarja Jaroslava Šidaka (1903–1986), ki je zapisal, da se naziva *Vlah* v resnih znanstvenih delih ne bi smelo uporabljati z malo začetnico.¹³

Kot je na primer pisal Fedor Moačanin (1918–1997), naziv *vlah* za priseljence iz Turčije v 16. in 17. stoletju izhaja iz njihovega stvarnega in kdaj tudi predhodnega *vlaškega* statusa v Osmanskem imperiju. Ta status pa so priseljenci, sicer v prilagojeni obliki, dobili tudi na krščanski strani. Brez dvoma pa lahko trdimo, da etnični oziroma narodnostni sestav *vlahov* v Osmanskem imperiju ni bil edinstven. Taista trditev velja tudi za *vlahe*, ki so se priseljevali na beneško ozemlje. Ravno tako ne moremo trditi za vse *vlahe*, ki so bili v hrvaški Vojni krajini oziroma v Karlovškem generalatu, da so srbska narodnostna skupina. Tudi kadar so krajišniki hrvaškega narodnostnega porekla vztrajali pri tem, da so *vlahi*, s tem nikakor niso hoteli nakazovati, da bi lahko pripadali srbski etnični skupini. Krajišniki Hrvati so na primer v Varaždinskem generalatu obravnavani enako kot Srbi, to je kot *vlahi* v socialnem pomenu te besede.¹⁴

Jaz pojem *vlah* uporabljam izključno z malo začetnico, saj o *vlahih* govorim kot o socialno-profesionalni skupini in ne o njihovi etnični pripadnosti. V tem članku izjemoma v večini pišem pojem *Vlah* z veliko začetnico, kajti tukaj razpravljam o njihovem narodnostnem obstoju, a še to je vedno zapis njihovega imena v kurzivi.

Vlahi se v različnih virih in zgodovinskih delih nahajajo pod mnogimi različnimi imeni, kot so: *Aromun*, *Bes/Bos*, *Bunjevec*, *Cincar*, *Čič*, *Martoloz*, *Morlak*, *Olach*, *Prebeg*, *Raščan*, *Uskok* idr. Že na podlagi vseh teh spoznanj o *vlahih* se je treba oddaljiti od pojma *Vlah* z veliko začetnico, ki označuje neko etnično skupino, kar pa seveda ne pomeni, da ni mogoče, da na primer med *vlahi* v hrvaški Vojni krajini ni bilo *Vlahov*, ki so bili romanskega, romaniziranega ali natančneje aromunskega porekla in ki so imeli svoj jezik in svoje specifične navade.

Vsekakor pa je potrebno osvetliti pojem *Vlah* preko različnih nacionalnih zgodovinopisij. V tem primeru bom izpostavil tri, slovensko, hrvaško in srbsko zgodovinopisje. Prvega bom nekoliko ločil od ostalih dveh, saj je imel s prostorom, kjer so v velikem številu prebivali *Vlahi*, najmanjši zgodovinski stik, a kljub temu niti približno zanemarljiv. Kajti *Vlahi* so prebivali tudi na slovenskem območju, njihovi potomci pa so tukaj še danes.

VLAHI V SLOVENSKEM ZGODOVINOPISJU

Slovensko zgodovinopisje je, kot večina drugih, odraz družbeno-političnih odnosov in ideologij v slovenski družbi, ne glede na to, o katerem problemu razpravlja. V obravnavi problema *Vlahov* se slovensko zgodovinopisje obnaša v duhu južnoslovenskega zgodovinopisja,¹⁵ podobno kot na primer hrvaško in srbsko zgodovinopisje. Dejstvo pa je, da *vlaško vprašanje* pri slovenskem zgodovinopisju ni nikoli dobilo tako pomembnega mesta kot pri hrvaškem ali srbskem, saj prisotnost *Vlahov* na prostoru slovenskega

etničnega ozemlja nikoli ni predstavljala velikega števila.

Oni so pravzaprav *Romani*, po večini romanizirani *Iliri* ali *Kelti*, ki jih je na področju Alp med Slovani ostalo zelo malo, tisti, ki so ostali, pa so bili po večini zaslužnjeni in poslovanjeni do 14. stoletja. Večji del njih se je ohranil v gorskih oz. planinskih predelih, mestih ali njihovih zaledjih. Te ostanke staroselcev so Slovani poimenovali *Vlahi*.¹⁶

O *Vlahih* je pisal tudi slovenski potopisec Benedikt Kuripečič (ok. 1490–?). Benedikt Kuripečič je bil član odposlanstva Ferdinanda I. Habsburškega (1503–1564), ki je šlo v Istanbul (Carigrad, Bizanc, Konstantinopel, tudi Novi Rim) k sultanu Sulejmanu Veličastnemu, da bi sklenili premirje. Odposlanstvo je štel trideset ljudi, ki je krenilo iz Augsburga 21. avgusta 1530, Kuripečič pa se jim je pridružil 22. avgusta v Ljubljani. Do Istanbula so prispeli 22. decembra 1530, v Ljubljano pa so se vrnili 9. februarja 1531. V opisih svojega popotovanja je bil Kuripečič zelo temeljit, čeprav se je najbolj izrazito osredotočil samo na Bosno (predvsem področja med reko Uno, reko Sano, pa vse do Vrhbosne oz. centralne Bosne s Sarajevom), opisuje tudi Srbijo, Bolgarijo in Grčijo, a o njih daje predvsem številčne podatke. Narod v Bosni predstavlja iz etnografskega stališča, kjer govori o njihovem jeziku, veri in zakonih.¹⁷

Prvi so stari Bosanci (*Wossner*), ki so rimsko-krščanske vere, a so jih Turki, ko so osvojili kraljevino Bosno, pustili v njihovi veri. Drugi so Srbi (*Surffen*), ki jih oni imenujejo *Vlahi*, mi pa jih imenujemo *Cigen* (*Zisttzn*) ali *Martoloz*i. Oni so prišli iz mesta *Smederevo* in grškega *Beograda* in so vere sv. Pavla (pravoslavci – op. R. B.). Mi jih imamo za dobre kristjane, saj ne vidimo nobene razlike med njihovo in rimsko vero. Tretji narod so pravi Turki, ki so predvsem vojščaki in uradniki, vladajo na tiranski način napram zgoraj omenjenim krščanskim podanikom.¹⁸

Pri slovenskem zgodovinopisju pa nikakor ne moremo iti mimo slovenskega polihistorja barona Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693) in njegove Slave vojvodine Kranjske (*Die*

Ehre des Hertzogthums Crain). Celotno delo zajema 15 knjig, vezanih v 4 dele, ki obsegajo skupaj 3.532 strani velikega formata, poleg tega pa še 24 prilog in 528 bakrorezov. To je vsekakor izjemen dosežek in daje temu delu posebno težo v slovenskem, pa tudi v evropskem in svetovnem merilu.

V tem delu govori Valvasor tudi o *Vlahih*, ki jih naziva z *Uskoki*. Naziv *Uskok* utemeljuje takole: ... *Uskoki* ali *Vlahi* so dobili ime po besedi *skok*, kar v kranjščini pomeni *skok*. *Saj so pred skoraj 146 leti s svojimi ženami in otroci izskočili iz Turčije in prispeli v Kranjsko [...]* Oni sebe v svojem jeziku imenujejo *Vlahi* ali *Lahi*, tako kot so pod grškimi cesarji *Blachi*, kakor pravi *Laonik*.¹⁹

Opisuje tudi običaje *Uskokov*, njihov habitat, njihovo vojaško pripravljenost, njihova oblačila, obutev, način ženitev, krst otrok in poseben način pokopa otrok ter druge podrobnosti iz njihovega vsakodnevnega življenja. Nekaj prostora pa nameni tudi njihovem posebnem jeziku.²⁰

Ta narod govori vlaško, ki se po malem razlikuje od hrvaškega, od kranjskega pa še bolj [...] vlaški in latinski jezik sta si zelo podobna, vlaški jezik pa je izšel iz latinščine; ampak potrebno se je zavedati, da tak pollatinski jezik ni svojstven našim *Uskokom* ali *Vlahom*, ki živijo v *Kranjski*, temveč vsem *Morlakom* [...] *Saj se v Valahiji, ki se celotna nahaja pod Turčijo, govori enako, kot govorijo naši uskoški Vlahi*.²¹ V glavnem pa je bil Valvasor mnenja, da *Uskoki* oziroma *Vlahi* na *Kranjskem* govorijo mešanico slovanskega in vlaškega jezika. Za ostale *Vlahe* na *Balkanu* pa je povzemal mnenje predvsem po hrvaškem zgodovinarju Ivanu Lučiću (*Johannes Lucius*, 1604–1679).²²

O *Vlahih* je pisal tudi eden izmed najbolj poznanih lingvistov 19. stoletja, ne samo v Sloveniji, temveč tudi v svetu, Franc Miklošič (1813–1891). Med drugim se je ukvarjal tudi z balkanskimi jeziki, kot so albanski, ciganski (danes romski, op. R. B.) in romunski, njegove razprave so postale celo temelj v romunski filologiji. Miklošič je bil mnenja, da se pod pojmom *Vlah* razume človeka, ki govori ali je

govoril v preteklosti neko obliko romunskega jezika. V tem smislu bi njegovo razumevanje pojma *Vlah* morali razumeti kot identifikacijo *Vlahov* z Romuni. Zato je govoril o Romunih in ne o *Vlahih*. Sicer se s poreklom *Vlahov* ni preveč ukvarjal, ker ga je bolj zanimala etimologija romunskih besed. Ko razpravlja o *Istroromunskih Vlahih*, ali natančneje Čičih, pravi, da ima njihov jezik veliko slovanskih besed, a te niso ne hrvaškega in ne slovenskega, temveč bolgarskega izvora, s tem pa pride do zaključka, da so *Istroromunski Vlasi* prišli iz Bolgarije.²³

Ob prisotnosti *Vlahov* na vzhodni jadranski obali začne tolmačiti besedo *vlah*. Pravi, da ima ta pojem različne pomeni v srbskem in različne pomeni v hrvaškem jeziku. V srbsčini to pomeni *Vlah*, to je Romun, ki živi v delih spodnje Donave. Na nekaterih področjih se imenujejo Karavlahi, v Bosni in Hercegovini se pod tem pojmom med Turki in katoliki razume pripadnika pravoslavne veroizpovedi in pogosto tudi kot žaljivko. V Dalmaciji se pod tem pojmom razume podeželsko prebivalstvo, ki živi v Dalmatinski zagori, ne glede na vero. Ko govori o *Vlahih* v Srbiji, pravi, da med Srbi in *Vlasi* obstaja stroga razlika, ne samo po socialno-poklicnem statusu (poljedelci – živinorejci), ampak tudi etnična. Kot dokaz za to navede prepoved poroke med Srbom in *Vlahinjo*. Pravi, da se je v poznejšem obdobju v benečanskih dokumentih pojem *Morlak* razširil na vse prebivalce od Kvarnerja do Kotorja in Barija ter v notranjost, ne glede na to, ali so bili *Vlasi* ali Slovani.²⁴

Zaključuje pa, da so Romuni oziroma *Vlasi* prišli z enega področja Balkanskega polotoka in se doselili na področje Srbije in področje Hrvaške, in to ne v velikem številu, ampak kot živinorejci v malih skupinah, ne da bi obudili pozornost kronistov njihovega časa. Ta proces pa se je večinoma zaključil v 14. stoletju.²⁵

Z *vlaškim vprašanjem* se slovensko zgodovinarstvo nikoli ni resneje ukvarjalo, saj nikoli ni neposredno vplivalo na njegov razvoj, in to kljub temu, da je bila njihova prisotnost v Beli krajini in slovenski Istri velika, sledi o njih in

njihovih potomcih so namreč vidne še danes. O *Vlahih* so pisali tudi sodobnejši zgodovinarji, predvsem strokovnjaki za srednji in novi vek, kot so Milko Kos (1892–1972), Bogo Grafenauer (1916–1995), Ignacij Voje in še mlajši, kot na primer Vasko Simoniti in izjemoma še drugi. Večinoma so ti zgodovinarji prevzemali teze o *vlaškem vprašanju* po njihovih kolegih iz Hrvaške, Srbije in drugod. Žal pa še ni bilo narejenega nekega kompleksnejšega pregleda slovenskega zgodovinarstva, ki bi se dotikal te teme.

VLASI V HRVAŠKEM IN SRBSKEM ZGODOVINOPISJU

Pretekla zgodovina je zaključena stvarnost, ki je predmet objektivne znanstvene ocene. Sedanje življenje pa je še nezaključena stvarnost, kjer se vsakodnevno oblikujejo nova dejstva, ki se naslanjajo na preteklo zgodovino. Tako je nastala kontinuiteta, ki je ni mogoče prekiniti.²⁶

V času, ki ga obravnavam, je bilo življenje na meji z Osmanskim imperijem, ki ni bila nikoli mirna, zelo težko. Beneška, avstrijska in madžarska oblast niso upoštevale posebnosti ne Hrvatov in ne Srbov. Zapisana izjava nekega krajišnika se glasi: *Od nečesa se mora živeti!*²⁷ Z njo se je nekako hotel otresti slabih stvari. Življenje na tem območju za nikogar ni bilo enostavno, a vseeno sta se razvijala gospodarstvo in kultura. Nastajali so zapisi na kamnu, na lesu, na platnu, zapisi o življenjskih mukah na meji med dvema imperijema, ki sta se borila ne samo zaradi ozemlja, oblasti in gospostva, temveč tudi iz nekega iracionalnega motiva, ki ga vsekakor ne smemo zanemariti.²⁸

Vera, ki je bila nekoč pomemben znak razlikovanja, je vnašala delitve med prebivalstvom in jih vodila v spore ter vojne. Tri vere na habsburško-beneško-osmanski meji so bile velika zgodovinska in kulturna izkušnja. Znaka križa in polmeseca se nikakor nista mogla spraviti, a tudi križ je bil prepolovljen na pravoslavni in katoliški, tako sta ta dva šla

skupaj proti polmescu, neredko pa tudi eden proti drugemu.²⁹

V preteklosti so se izmenjavale metode zgodovinskega raziskovanja, napredovalo se je v znanju vseh vrst, zato nam neka starejša zgodovinopisna dela ne morejo služiti v poduk in kot navdih, lahko pa pomagajo kot dokumenti za potrditev analiz. Kritično napisana zgodovina na osnovi zanesljivih dokumentov je prava znanstvena zgodovina, ki se je na primer pri Srbih posluževal srbski zgodovinar Ilarion Ruvarac (1832–1905).³⁰ Ko je govor o metodah raziskovanja, je sam Ruvarac definiral svoje delo s temi besedami: *Nisem pripovedovalec, zato ne pišem zgodbe o knezu Lazarju, ampak samo razpravljam o zgodovinskih vprašanjih, ki se tičejo kneza Lazarja*.³¹

Tako se vzpostavljajo vprašanja o tem, kaj so sami Srbi naredili, koliko so se trudili za preučevanje svoje zgodovine in kulture na tem območju; pa tudi, koliko so na tem delali Hrvati in Srbi iz drugih držav. Kadar je govor o zgodovini tega prostora, se izkaže, da so mnoge teme skupne (torej tako hrvaške kot srbske), obstajajo pa tudi ločene teme.³²

VLAHI V HRVAŠKEM ZGODOVINOPISJU

V hrvaškem zgodovinopisju je problem Vlahov, ki je sicer eden izmed najtežjih, prevzel važno vlogo v zgodovinskih, etnoloških, jezikovnih in pravno-socioloških delih. To je seveda razumljivo, saj so Vlahi od prodora osmanskih Turkov na Hrvaško postali pomemben element v javno-pravnem in vojaškem življenju tega področja. Stališča in znanstveni rezultati o problemu Vlahov se pogosto razlikujejo od izraženih stališč drugih južnoslovanskih zgodovinopisij.³³

Kdaj so se Vlahi prvič pojavili na področju današnje Hrvaške? Po hrvaškem zgodovinarju Ivanu Lučiću se je ime Vlah pojavilo v dalmatinskih listinah pred letom 1300. Hrvaški pravnik in politik Josip Smodlaka (1869–1956) je zapisal, da so se v hrvaških virih iz 9. in 10. stoletja v mestih bizantinske Dalmacije omenjala

nekatera osebna imena, ki so se končevala s končnico -ul, značilno za Vlahe. To končnico pa imajo tudi nekatera območja na otokih v Kvarnerju in pri Zadru. Po bosansko-hrvaškem zgodovinarju in politiku Dominiku Mandiću (1889–1973) bi lahko osebna in krajevna imena s to končnico izšla od Mavrovlahov z otokov Krka ali Paga, ki sta v tistem času spadala pod bizantinsko oblast. Po sodobnem hrvaškem zgodovinarju Tomislavu Raukarju prve vesti o Vlahih prinaša splitski kronist Miha Madijev de Barbezanis, ki Vlahe omenja v vojski bana Dalmacije, Hrvaške in Bosne Mladena II. Šubića Bribirskega (1312–1322) v bitki pri Blizni (pri Trogirju) leta 1322. Zagotovo pa drži, da se Vlahi v dokumentih prvič omenjajo šele leta 1345 pod madžarskim imenom Olachi v vojni službi taistega Mladena. Nadalje se omenjajo Vlahi (ponovno pod madžarskim imenom Olachi) v listini Ivana Čuze (1356–1358), bana cele Hrvaške in Dalmacije, iz leta 1357, katerim se ni dopuščalo, da bi pasli svojo živino na področju, pripadajočem mestu Šibenik. Leta 1371 se ustali v dokumentih namesto imena Olach ime Vlah. V Liki in Vinodolu se prvič omenjajo v letih 1405, 1420 in 1430. Njihov pravni in socialni položaj na Hrvaškem izkazuje, da so se nahajali na kraljevskih in velikaških posestvih kot pastirji ali vojščaki, zato so se obravnavali kot kraljevski ali velikaški Vlahi.³⁴

O Vlahih se govori v mnogih delih hrvaških kronistov in zgodovinarjev. Prvi je o njih pisal benediktinec, potomec dubrovniške plemiške rodbine, Ludovik Crijević Tuberon (1459–1527). Treba je poudariti, da je pri njemu težko identificirati različne etnonime, tako kot tudi sam pojem Vlah. Nekje na primer navaja, da so na obeh straneh Donave in Črnega morja obdajali Madžarsko kraljestvo Geti, ki so se nekoč imenovali Moldavci, sedaj pa se imenujejo Valachi. V svojem delu omenja tudi Morlake, ki da so bili številčni in so govorili različne jezike. Omeni slovanski jezik, za kate-rega pravi, da so mu Madžari rekli gotski itn. Hrvaški polihistor in izumitelj Faust Vrančić (1551–1617) je avtor zgodovine o dalmatinskih Slovanih *De Sclavinis seu Sarmatis in Dalmatia*,

pa tudi avtor petjezičnega latinsko-italijansko-nemško-hrvaško-madžarskega slovarja. V njegovem uvodu pravi, da se cirilice, katere avtor je Ciril³⁵, poslužujejo ne samo Dalmati, nasledniki grške veroizpovedi, ampak tudi Ruteni oziroma Moskoviti in *Vlahi*. Kot sem že omenil, je o *Vlahih* pisal tudi Ivan Lučić; v svojih delih se je naslanjal predvsem na bizantinske pisce oziroma zgodovinarje Ano Komneno (1083–1154), Nikito Honijata (1155–1217), Laonika Halkokondila (1425–1490) idr. Lučić pravi, da bi naj bilo ime *Vlah* bolgarskega porekla. *Vlahe* v svojih delih omenja tudi hrvaški književnik in zgodovinar Pavel Ritter Vitezović (1652–1713). On se je v svojih delih naslanjal na podatke grških, latinskih, bizantinskih in drugih avtorjev, glavni vir pa so mu predstavljala dela Ivana Lučića. V enem od svojih del navaja, da so se *Vlahi* nahajali od Jadranskega morja preko Hrvaške, Madžarske, Dakije, Poljske in Rusije, vse do Severnega morja, ter da so živeli v številčnih skupnostih in govorili en jezik. S tem jasno nakazuje, da so bili samostojna narodnostna skupina.³⁶

Tudi v cerkvenih krogih je dobil problem *Vlahov* veliko vlogo. Po porazu Hasan paše Predojevića pri Sisku leta 1593 in po Dolgi vojni (1593–1606) med habsburško monarhijo in Osmanskim imperijem je nastopilo dolgo obdobje miru brez večjih vojaških spopadov. To pa je vplivalo na številčnejše preseljevanje ljudi iz osmansko-turškega področja na področje Vojne krajine in druge dele opustošenega ozemlja. Tako so se začeli na ta področja množičneje preseljevati tudi *Vlahi*. Ker se je začelo na tem ozemlju mešati različno prebivalstvo, so se začeli pojavljati tudi problemi. Poleg socialno-političnih in pravnih problemov so novi naseljenci z osmansko-turškega področja, ki so bili pravoslavne veroizpovedi, ustvarili probleme tudi na cerkvenem polju, saj je bilo prvotno prebivalstvo krajiškega področja večinoma katoliške veroizpovedi. Tako se je ustanovila pravoslavna škofija (Marčanska škofija) na hrvaških tleh pod vodstvom episkopa Simeona Vretanje, ki ga je takrat še notranjeavstrijski knez Ferdinand

II. (1578–1637) s patentom, izdanim 23. marca 1611, priznal za škofa *Valachorum et Rascianorum* (*Vlahov* in *Raščanov*). V virih cerkvene provenience tega časa se naziv *Vlahi* pojavlja vzporedno z *Raščani*. Tako lahko najdemo zapise zagrebških škofov, ki se navezujejo na Marčansko škofijo, kot so *Valachi seu Rasciani*. Oni se omenjajo v delu *Relationes* Benedikta Vinkovića (1581–1642) in Petra Petretića (1604–1667), ki do njih nista gojila prijateljskih odnosov. Avtorjev tega dela ni zanimalo etnično poreklo teh *Vlahov*, ampak samo njihova verska pripadnost. Naziva *Vlah* in *Raščan* najdemo tudi v delu zagrebškega kanonika Baltazarja Adama Krčelića (1715–1769). V njegovem delu navaja rokopis nekega neznanega jezuita, ki govori o dogajanjih v Marčanski škofiji od leta 1666 do 1670, kjer le-ta pravoslavce naziva z *razkolniškimi Tračani* ali *Rasciani*, ki se običajno imenujejo *Vlahi*, po njem pa je bil prvi marčanski škof posvečen v Peći kot *episcopus Rascianorum*. Poleg tega se je v tem obdobju pojem *Vlah* uporabljalo za privilegirano prebivalstvo, ne ozirajoč se na narodnostno poreklo. Zato ni presenetljivo, da so katoliški avtorji etnonim *Srb* kot sinonim za pojem *Vlah* mnogokrat nezavedno širili na področje Hrvaške.³⁷

Pomembni avtorji hrvaškega zgodovinopisja v poznem 19. stoletju, ki v svojih delih omenjajo *Vlahe*, so bili Ivan Kukuljević Sakcinski (1816–1889), Šime Ljubić (1822–1896), Franjo Rački (1828–1894), Radoslav Lopašić (1835–1893) idr.³⁸ Lopašić se je posvetil preteklosti Vojne krajine, o *Vlahih* pa je pisal tako:

*Prvi Vlahi se pojavljajo na začetku 16. stoletja okoli Dinarskih planin in pri izvoru Une, okoli Unca, Srba in Glamoča [...] Leta 1551 je javljal general Ivan Lenković kralju Ferdinandu, da so Turki vzeli iz notranjosti Turčije več tisoč Morlakov ali Vlahov (in jih tam naselili). [...] Veliki zaščitniki pravoslavnih Vlahov so bili nekateri bosanski paše in sandžaki (osebno sam Hasan paša Predojević). [...] Po službenem ukazu okupirajo Vlahi, po Hasanovem ukazu, kraje okoli Brekovice, Ripča in Ostrovice in v Veliki dragi do Sokolca se kasneje množijo vsaki dan.*³⁹

O življenju Hrvatov v srednjem veku z ostalimi prebivalci, konkretno Vlahi, je pisal:

*V planinskih in primorskih predelih, vse od Gvozda Modruškega pa do Dubrovnika in Kotarja, je bilo že v srednjem veku poleg Hrvatov tudi drugih prebivalcev, ki so se imenovali Vlahi ali Morovlasi (Morlaki). To niso bili priseljenci iz Bosne in srbskih ozemelj, kjer je bilo veliko Vlahov, temveč domači živelj, Latini ali romanizirani Iliri, ki so bili po prihodu Hrvatov poslovanjeni. Pohrvačenje romanskih Vlahov na hrvaškem ozemlju (izvzevši nekatera primorska mesta) se je končalo zelo zgodaj, tako se oni od 14. stoletja, od takrat ko se listine o Vlahih na Hrvaškem pojavljajo, ne ločijo od Hrvatov etnografsko, temveč samo z delom in interesi, stanujoči največkrat v gorskih in gozdnatih predelih ter ukvarjajoči se predvsem s pastirstvom.*⁴⁰

Tukaj Lopašić jasno nakazuje, da so bili Vlahi na Hrvaškem avtohtono prebivalstvo, hkrati pa nakazuje, prav tako kot so to počeli srbski zgodovinarji, da so Vlahi skozi čas izgubili svojo narodnostno identiteto.

S problemom Vlahov so se ukvarjali tudi hrvaški zgodovinarji, kot so Tadija Smičiklas (1843–1914), Vjekoslav Klaić (1843–1928), Milan Šufflay (1879–1931) in književni zgodovinar Đuro Šurmin (1876–1937).⁴¹ Vjekoslav Klaić je recimo trdil, da so bila takšna vlaška naselja, ki so bila v 14. in 15. stoletju na tleh slednjih v Kliško-livanjskem, Liško-zakrškem in bihaškem sandžaku, pa so v 16. in 17. stoletju prešli na krščansko Hrvaško. Prvi so se pripojili Srbom, drugi pa Hrvatom.⁴² Zanimiva je tudi njegova trditev, da so tisti Vlahi, ki so v 16. in 17. stoletju prišli iz osmanskih pokrajin oziroma iz bosanskega vilajeta v Hrvaško in Slavonijo [...], govorili in pisali že pred preselitvijo hrvaški ali srbski jezik.⁴³ Iz te njegove trditve se lahko sklepa, da so Vlahi prišli na področje Hrvaške že posrbljeni ali pohrvačeni. Milan Šufflay je imel Vlahe za potomce romunskih plemen, ki so jih Slovani s svojo naselitvijo na Balkanski polotok prisilili k bežanju proti jugu.⁴⁴

Vlahi se v hrvaškem zgodovinopisju skozi 20. stoletje proučujejo v sklopu raznih znanstvenih disciplin. V jezikoslovju,

socialni zgodovini, socialni politiki, ekonomiji, etnologiji; nato v kontekstu proučevanja Vojne krajine; z analiziranjem bizantinskih in osmanskih virov, pristopajoč k Vlahom kot etničnemu elementu pod nazivom Aromun, Cincar ali Čič, ali pod pojmom vlah kot socialno-gospodarska skupina. Takšen multidisciplinaren pristop je pripomogel k vsestranskem razsvetljevanju vloge Vlahov v zgodovini hrvaškega naroda. Večina znanstvenikov je s pojmom vlah negirala njihov etnični element, vsekakor pa to ne zmanjšuje njihove prisotnosti v zgodovinskih dogodkih na Hrvaškem, ne glede na to, ali so se le-ti pohrvatili ali posrbili.⁴⁵

V prvi polovici 20. stoletja so se s problemom Vlahov ukvarjali hrvaški arheolog in zgodovinar Ćiro Truhelka (1865–1942), jezikoslovec Petar Skok (1881–1956), Vladimir Mažuranić (1845–1928), Stjepan Pavičić idr. Mažuranić je sintetiziral vse, kar je bilo storjenega o Vlahih do njegovega časa na področju lingvistike, prava, zgodovine in etnogeneze. Po Pavičićevem mišljenju so bili dalmatinski Vlahi zahodna oziroma hrvaška skupina Vlahov, ki se je razlikovala od tistih, ki so prišli iz Srbije, po veroizpovedi in jeziku. Vlahi iz Srbije so bili pravoslavni, govorili so štokavsko in jekavsko, Vlahi v Dalmaciji pa so govorili čakavsko ali ikavsko oziroma pol-štokavsko in so bili katoliki. Skupno jim je bilo ime, duhovno življenje in materialna kultura. Vlahe na področju med Zrmanjo in Kotarjem izenačuje s Hrvati, ker bi naj prešli iz živinoreje na poljedelstvo.⁴⁶

V drugi polovici 20. stoletja se je hrvaško zgodovinopisje razvijalo v sklopu jugoslovanskega, ki je bilo zasnovano na marksistični ideologiji in metodologiji dialektičnega materializma ter je bilo v funkciji jugoslovanske ideologije in državne politike. Vseeno je problem Vlahov postal vse bolj prisoten v filološko-jezikovnih, socialno-zgodovinskih in etnoloških znanstvenih disciplinah. Posebna pozornost znanstvenikov je bila osredotočena na Istroromunske Čiče, po katerih se imenuje tudi hriboviti predel severovzhodne Istre. O

*Rodil se Kristus,
s palmami mu angeli vihtijo,
veseli zemlja se, nebo,
veselite se, zemljani.*

Jakob Emeršič: Božična noč

Neznani avtor, Jezusovo rojstvo (freska), Župnijska cerkev sv. Urbana – Destrnik (foto: Janez Oblonšek)

njih je pisal Kruno Krstić, ki pravi, da se Čiči kot priimek pojavijo v prvih desetletjih 15. stoletja, kot naziv za etnično skupino pa se prvič omenjajo leta 1463. Enako kot Skok misli, da so po poreklu Cetinski Vlahi. Izpostavil je tudi dejstvo, da se je dialekt istrskih Čičev, kljub temu da je pomešan s slovanskimi in kdaj tudi z italijanskimi elementi,⁴⁷ ohranil do danes v osmih naseljih Čičarije, od katerih jih je sedem združenih v dve skupini okoli Učke, osma pa leži severozahodno od Reke.⁴⁸ Znan romanist, ki se je prav tako ukvarjal s Čiči, je August Kovačec. Z njihovim fenomenom se ukvarja tudi Srđa Orbančić, ki trdi, da kljub temu, da so bilingvisti in da znajo nekateri celo italijansko, nimajo občutka nacionalne pripadnosti Romunom. Z nekaterimi vidiki problema Vlahov se je ukvarjala tudi zgodovinarica Nada Klaić (1920–1988), ki pa ni nikoli posvetila neke posebne pozornosti njihovi narodnostni identiteti. Z njimi se je ukvarjal že prej omenjeni izvrstni poznavalec hrvaškega srednjega veka Tomislav Raukar, pa še Josip Adamček (1933–1995), ki se je s fenomenom Vlahov ukvarjal, kot večina hrvaških zgodovinarjev, v sklopu problema Vojne krajine ter odnosa hrvaških fevdalcev in cesarske oblasti do teh priseljencev.⁴⁹

Jaroslav Šidak je prišel do zaključkov, da lahko ime Vlah vzamemo kot sinonim za etnično ime Srbov. Le-ti so po njegovem Srbi, zato je edino pravilno, da se njihovo ime piše z veliko začetnico, ampak v narekovajih. Kot sem že omenil, je Šidak zagovarjal tezo, da bi se moralo v resnih znanstvenih delih pojem Vlah pisati z veliko začetnico. Nasprotnega mnenja glede pisanja pojma Vlah z veliko začetnico je bil Fedor Močanin. Po njegovem mnenju se je tako Hrvate kot Srbe v Varaždinskem generalatu jemalo za vlahe v socialnem pomenu te besede. Tudi Drago Roksandić je v svojih delih govoril o Vlahih. On trdi, da o Vlahih na področju hrvaške Vojne krajine ni bilo dvoma, da če so bili pravoslavci, so bili tudi Srbi. O vlaškem vprašanju pa pravi, da to ni le jabolko spora med Srbi in Hrvati, saj se z njim soočajo vsi narodi v jugovzhodni Evropi.⁵⁰

V devetdesetih letih 20. stoletja se je začelo preučevanje Vlahov v hrvaškem zgodovinoписju preusmerjati. Vlahe se je začelo preučevati kot posebno narodnostno skupino. Eden izmed razlogov za takšen preobrat je bila vsekakor tudi zadnja vojna na tleh Hrvaške, ki je močno zaostrila odnose med Hrvati in Srbi. Hrvaškim politikom pa tolmačenje, da naj bi bili vsi Vlahi, ki so bili pravoslavne veroizpovedi, Srbi, ni bilo več pogodu. Ideologi velikosrbske ideje bi se lahko oziroma so se sklicevali, da bi naj bila področja, kjer so bili poseljeni Vlahi v službi takratnih Habsburžanov, poseljena s Srbi.⁵¹ To pa ne pomeni, da je prišlo v tistem času do popolnega preobrata v hrvaškem zgodovinoписju glede problema Vlahov. V tistem času so o Vlahih pisali Mirko Valentić, Snježana Buzov, Nenad Močanin idr. Vsi našteti so o Vlahih pisali tudi na osnovi proučevanja starih osmanskih dokumentov.⁵²

Zasledil sem še novejšo delo, ki sistematično zajema proučevanje problematike Vlahov v hrvaškem zgodovinoписju, in sicer knjigo hrvaškega zgodovinarja Ivana Mužića, Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji, ki je bila izdana leta 2010. Deloma pa sta se v svojih zgodovinskih delih lotila problematike Vlahov tudi hrvaška zgodovinarja novejša dobe, Željko Holjevac in Neven Budak.

Sklepa se lahko, da so rezultati in stališča avtorjev, ki obravnavajo problem Vlahov, vse od humanističnih zgodovinarjev in kronistov pa do sedanjih časov, le odraz družbeno-političnih okoliščin, kjer se je hrvaško zgodovinoписje razvijalo.⁵³ Tako je le-to dajalo prednost dožemanja pojma Vlah v socialno-poklicnem pogledu kot pa v njihovi lastni narodnostni identiteti, razen v nekaterih izjemah.

VLAHI V SRBSKEM ZGODOVINOPISJU

Srbsko zgodovinoписje ne more zanikati obstoja Vlahov v duhovni in materialni kulturi srbskega naroda skozi zgodovino. Vseeno pa je njegovo stališče v pogledu narodnostne identitete Vlahov dvostransko,

predvsem odvisno od tega, katero ozemlje zajema in o katerem obdobju govori. V obzir je treba vzeti dejstvo, da je bilo srbsko zgodovinoisje že od svojih začetkov v službi aktualne politike, zato taki dvostranski pogledi na tematiko niso presenetljivi. Kadar se govori o *Vlahih* na nesrbskem področju, so za srbsko zgodovinoisje *Vlahi*. Kadar pa se nahajajo na srbskem področju, se o njih ne govori kot o etničnem elementu, ampak kot o socialno-poklicni strukturi.⁵⁴

Vlahi so na primer omenjeni v listinah srbskih vladarjev. Prvič so omenjeni v listini Štefana Nemanje (1189–1199), kjer on daruje veliko bogastvo samostanu Hilandar, kjer bo preživel preostanek življenja pod samostanskim imenom Simeon. V tej listini se omenja 170 družin *Vlahov*. Istemu samostanu je Štefan Uroš I. (1242–1276) daroval 30 družin *Vlahov*, ki so se nahajale ob reki Drim. Štefan Prvovenčani (1196–1228) je samostanu Žiča daroval 200 vlaških družin, ki so se najbrž nahajale na pobočjih Prokletije pri Peći. K temu je leta 1220 dodal še ukaz, da morajo vsi *Vlahi* njegovega kraljestva pripadati Žički arhiepiskopiji. Štefan Uroš II. Milutin (1282–1321) je z listino daroval samostanu Banjska Kosovski Mitrovici šest *katunov* (vlaških vasi, op. R. B.). V tej darovnici se prvič omenja *Zakon Vlahom*. Štefan Dečanski (1321–1331) je leta 1330 samostanu v Visokih Dečanih, ki ga je sam ustanovil, daroval pašnike in katune *Vlahov*, ki so se nahajali ob rekah Drim in Lim. V tej darovnici je bila jasno izražena narodnostna individualnost *Vlahov*, saj so bili omenjeni ob naštevanju drugih narodov. Tudi Štefan Dušan Silni (1331–1355), 16. 3. 1346 v Skopju kronan za *carja Srbov in Grkov*⁵⁵, je jasno razlikoval med Arbanasi, Srbi in *Vlahi*. Z darovanjem *Vlahov* samostanom je nadaljeval tudi Štefan Uroš II. (1355–1371). V njegovi listini se *Vlahi* omenjajo kot pripadniki samostana Sv. Nikole v Hvosnu pri Peći, 30 družin *Vlahov* pa kot sluge samostana Gračanica pri Prištini.⁵⁶

V listinah in zakonskih aktih srbskih vladarjev je obstajala izrecna prepoved poročanja med Srbi in *Vlahi*. To prepoved lahko

najdemo v listinah banjskega in dečanskega samostana. Vuk Branković (ok. 1345–1397) je dovoljeval Srbom in *Vlahom* neovirano trgovanje z Dubrovnikom, pri čemer naj bi se jasno videla vlaška samostojna narodnostna identiteta.⁵⁷

Srbski znanstvenik novejšee dobe Jovan Cvijić (1865–1927) je zapisal:

*Ni se mogoče vedno z gotovostjo odločiti, ali se je ime Vlah nanašalo samo na prave Aromune ali na srbske živinorejce, zato ker je v srednjem veku ime Vlah izgubilo svoj etnografski pomen, saj so z njim poimenovani živinorejci ne glede na svojo narodnost.*⁵⁸

Ta izjava Jovana Cvijića je postala ena od glavnih tez srbskega zgodovinoisja nove dobe. To je s pojmom *Vlah* zaobjelo, še posebej od 12. do začetka 13. stoletja, določene socialno-poklicne kategorije. Podobno mišljenje ima tudi srbski zgodovinar Sima Ćirković (1929–2009), ki ima *Vlahe* za posebno socialno skupino. Le-ti so bili poslovanjeni, a zaradi svojega posebnega dela in oddajanja obvez v kraljevskih aktih nasproti Srbom, ki so imeli zemljiške dajatve in obveze.⁵⁹ Na drugem mestu pa taisti zgodovinar o *Vlahih* pravi to:

*V srednjeveških virih se na srbskem področju pojavljajo Vlahi, Arbanasi, Sasi in Latini. Vlahi so bili do konca srednjega veka skoraj jezikovno in kulturno v veliki meri prilagojeni sredini, ki jih je obkroževala. Posamično vključevanje v srbsko etnično maso je bilo nedvomno olajšano, a v celoti Vlahi niso bili integrirani niti niso bili sprejeti kot del osnovne etnične mase. Dosledno razlikovanje Vlahov in Srbov v virih je bila posledica ločitve Vlahov kot skupine drugega porekla, načina poslovanja in statusa.*⁶⁰

Srbski zgodovinar Konstantin Josef Jireček (1854–1918) je trdil, [d]a v srednjeveški Srbiji ni bilo narodnostnih preprek. Arbanaske in vlaške pastirske občine, romanski in grški meščani, kot saški rudarji so se medsebojno zelo dobro razumeli. Med plemstvom in nižjim plemstvom so bili tudi Nesrbi, kot grški arhonti, plemstvo romanskega (dalmatinskega), vlaškega (romunskega) in arbanaškega porekla. Lahko bi

se reklo, da so bile med pravoslavni in katoliki predvsem cerkvene razlike.⁶¹

Kot samostojen etnični element so bili Vlasi prisotni tudi v delih srbskega baročnega zgodovinarja, kar je zelo pomembno, ker ima le-to lastnosti, kot je rekel srbski strokovnjak za barok Milorad Pavić (1929–2009), [...] diplomatskega memorialnega akta, kot memorandum posredovan tujim silam ali dvorom v Evropi o srbskem vprašanju [...] da evropske države spomnijo na balkanske Sloane, na srbski narod in druge narode, ki jih je okupiral Osmanski imperij.⁶² Tako je grof Đorđe Branković (1645–1711), ki je versko pripadnost, konkretno pravoslavlje, v svojem delu *Hronika* jemal kot determinanto, v sklopu pravoslavnih narodov omenjal tudi Vlahe. Srbski zgodovinar Radovan Samardžić (1922–1994) je rekel za Đorđa Brankovića takole: Vsak napad na pravoslavlje je istočasno grožnja obstanku srbskega naroda. Njemu so drugi pravoslavni narodi bili blizu toliko kot Srbi (tudi če se v njihovi zgodovini ni nahajal temelj lastnih vladarskih pretenzij).⁶³

Vlahe pod imenom *Cincarji* (to ime se pojavlja sredi 18. stoletja) omenja tudi Simeon Piščević (1731–1797), ki je bil prvi srbski predromantik. O njih govori kot o trgovcih, ki so za časa druge selitve Srbov v Avstrijo (1740) z osmanskega ozemlja prišli v Novi Sad. V svoji *Istoriji* med ostalimi omenja Srbe, Bošnjake, *Cincarje*, Grke in Žide. V delih srbskega romantičnega zgodovinarja, katerega predstavnik je Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864), pod vplivom političnih odnosov med Srbi in Hrvati, se Vlasi ne omenjajo kot samostojna etnija. Slednji postanejo samo Srbi in nič drugega. To je razvidno iz sintagme Vuka Stefanovića Karadžića *Srbi vsi in povsod*. Srbe je po njegovem zagotovo moč najti od Trsta do reke Bojane. Karadžić je šel v svojih mišljenjih tako daleč, da je predvideval, da se bodo štokavci rimske veroizpovedi morali kmalu navaditi, da se bodo poimenovali Srbi – tudi če jim je to težko – ker če ne bodo hoteli biti Srbi, ne bodo imeli nikakršnega narodnega imena. To mišljenje se je vsekakor navezovalo tudi

na poimenovanje *Vlahov* za Srbe. Tudi srbski zgodovinar in politik Ljubomir Stojanović (1860–1930) je bil mišljenja, da je ime *Vlah* tekom celotnega srednjega veka označevalo samo status.⁶⁴

Ni dvoma, da je imela podobno mnenje o tem tudi Srbska pravoslavna cerkev, saj je bilo v srbskem zgodovinarstvu zelo zakoreninjeno mnenje, da so bili Vlasi že najkasneje v 14. stoletju vključeni v proces poslovanjenja. Resnici na ljubo se fenomenu poslovanjenja *Vlahov* kot posledice simbioze ne da oporekati. A ta proces je treba dojeti, kot pravi hrvaški zgodovinar Radoslav Katičić, v zelo širokem smislu in ne tako specifično, kot je o vlaško-slovanski simbiozi govoril Ivić (srbski zgodovinar Aleksa Ivić (1881 – 1948)). V tem primeru bi se moralo bolj govoriti v vzajemni akulturaciji. Fenomen poslovanjenja je treba dojeti kot problem jezika, ki se izraža skozi različne oblike socialne zavesti in ne kot narodnostna preobrazba oziroma popolno stapljanje v neko novo etnijo. Ne sme se pozabiti dejstva, da so bili Vlasi bilingvisti. Tako so doma in med seboj govorili vlaško, z zunanjim svetom pa so komunicirali v jeziku okolice, kjer so živeli. S tega vidika je neutemeljeno vsako vztrajanje na popolni asimilaciji *Vlahov* s Slovani ali s katerimkoli drugim narodom na Balkanu. Obstoj večjezičnosti v javnem komuniciranju je bil splošna značilnost ne samo v levantskih mestih, temveč tudi na Balkanu. Večjezičnost je pravzaprav odraz večstoletne žive simbioze na Balkanu, kjer so Vlasi kljub poslovanjenju in pravoslavlju oziroma katolištvu, islamizaciji in albanizaciji ohranili svojo narodnostno identiteto, pa čeprav pod drugimi etničnimi nazivi.⁶⁵

O življenju in navadah *Vlahov* je pisal tudi hrvaško-srbski zgodovinar, etnolog in Karadžićev sodobnik Nikola Begović (1821–1895). Njegova dela so bila velikokrat obarvana z versko tematiko. V svojem najobširnejšem delu z naslovom *Život Srba graničara* je opisoval življenje, običaje in versko pripadnost Srbov v hrvaški Vojni krajini. Opisoval je predvsem kraje, kjer je živel in delal. Zanj

so bili vsi pravoslavni prebivalci tega področja Srbi, zato v svojih delih imena Vlah ne uporablja.

O oblačilih teh krajišnikov je Begović pisal takole:

Srbi po mestih (verjetno Karlovac, op. R. B.) nimajo svojih narodnih oblačil, ampak se oblačijo tako moški, kot ženske, mali in veliki, kot ostali, kakor bi se reklo: "Po modi." – A v starejših časih so Srbi, ki so prišli v te kraje, prinesli s seboj tudi svoja oblačila, takšna kot so jih nosili tam, od koder so prišli. Še se spominjajo, da so bila ta oblačila okrašena z zlatom, in da so bila zelo dragocena.⁶⁶

Kljub dejstvu, da srbsko zgodovinopisje ne priznava narodnostne identitete Vlahov (kadar pišejo o Cincarih, kljub temu da bi bili srbizirani, jih vedno, čeprav ne izrazito, predstavljajo kot posebno etnično skupino), so njegovi rezultati s področja socialno-ekonomske in politične strukture Vlahov zelo pomembni. Dovolj je, če izpostavimo delo Selo srbskega zgodovinarja in politika Stojana Novakovića (1842–1915), ali pa razprave bosansko-srbskega zgodovinarja Branišlava Đurđeva (1908–1993), bosansko-srbskega etnologa Milenka S. Filipovića (1902–1969), srbske zgodovinarke Desanke Kovačević-Kojić, srbske zgodovinarke Dušanke Dinić-Knežević, srbskega zgodovinarja Bogumila Hrabaka (1927–2010), bosansko-srbskega zgodovinarja Milana Vasića (1928–2003) idr.⁶⁷

Hrabak v svojih delih pojem Vlah piše z veliko in malo začetnico. Ko govori na primer o hercegovskih Vlahih, piše pojem z veliko začetnico, čeprav ga ne uporablja kot pomen za etnično skupino, ampak kot splošen naziv, glede na to, da trdi, da Vlahov v 15. stoletju na tem področju ni bilo več. Po njegovem mišljenju so se le-ti tekom 14. in 15. stoletja poslovanili in začeli govoriti srbsko oziroma srbohrvaško. Pred osmanskimi Turki in z njimi pa gredo proti severu in prispejo vse do Istre, kjer se pomešajo z romanskimi Čiči. Zgodovinar Ivan Božić (1915–1977) pristopa k problemu Vlahov na obzirnejši in tolerantnejši način, tako v narodnostnem kot

socialno-ekonomskem smislu. Trdil je, da se Vlahe v 15. stoletju težje razloči od slovanskega življa, saj so tudi oni imeli slovanska imena in priimke, a so Dubrovničani, in tudi drugi, točno vedeli, kdo so Sclavi in kdo so Vlachi na področju srednjeveškega Huma ...⁶⁸ O Vlahih govori kot o zaprtih skupnostih in živeči v njih so bili povezani z mnogimi skupnimi lastnostmi in značilnostmi, po katerih so se razlikovali od okolice, kjer so živeli. Hrvaški Vlachi, to so vlaške skupnosti, ki so živele med Hrvati, so se razlikovale od samih Hrvatov, tako kot so se Vlachi, ki so živeli v srbski sredini, med srbskim življem, razlikovali od Srbov.⁶⁹ Po Božiću so Vlachi, kljub temu da so poslovanjeni in kot taki postanejo Srbi oz. Hrvati, ločen etnični element, ki živi zaprto, ločeno od ostalega sveta, z lastnimi običaji, zakoni in prilagoditvami drugim etničnim skupinam, s katerimi kohabitira. Srbski zgodovinar Vasa Čubrilo (1897–1990) je v svojih diskusijah o Vlahih namesto pojma Vlah uporabljal pojem Roman.⁷⁰

Srbski zgodovinar Tatomir P. Vukanović (1907–1997) v delu *Les Valaques, habitants autochtones des pays balkaniques* pravi, da vsi navedeni elementi in fenomeni, o katerih razpravlja zgodovina balkanskih Vlahov ali Aromunov, in oni sami s svojo jezikovno in antropološko karakteristiko ter svojo specifično fizionomijo predstavljajo edinstven etnološki fenomen na Balkanskem polotoku. Stoletja so bili glavni predstavniki balkanskega nomadskega pastirstva, mestne trgovine in mestne obrti na Balkanu. S takšnim mnenjem se razlikuje od večine srbskih zgodovinarjev. Srbski etnolog in etnograf Dragoslav Antonijević za razliko od večine srbskih zgodovinarjev Vlahom priznava edinstven etnogenetski tip ne glede na to, kakšen jezik uporabljajo danes, niti za kakšno nacionalnost se sami proglašajo.⁷¹

Srbsko zgodovinopisje se je vedno zavedalo in se zaveda še danes, da obstajata dve skupini Vlahov: vlahi in Vlahi. Tako pojem vlahi, pisan z malo začetnico, pomeni socialno-poklicno skupino ljudi, Vlahi z veliko začetnico pa narodnostno skupino.

Treba pa je poudariti, da je negativni pogled o narodnostni identiteti Vlahov skupen vsem balkanskim zgodovinopisjem, razen turške-mu in deloma makedonskemu. To niti ni presenetljivo, saj je balkansko zgodovinopisje odraz nacionalno-zgodovinskega romantizma v funkciji narodnostnega centralizma in narodnostno-geopolitičnega integralizma ter seveda dnevne politike. Za balkansko mentaliteto je težko verjeti, da je lahko ena država večnacionalna ali da lahko ena nacija živi v več državah.⁷²

1. Arthur Douglas Howden Smith, citirano po Maria Todorova, *Imaginarij Balkana*, Ljubljana 2001 (del opisa Balkana, Američana Arthurja D. H. Smitha, ki se je leta 1907 pridružil makedonski vojaški skupini), str. 40–41.
2. Ignacij Voje, *Nemirni Balkan*, Zgodovinski pregled od 6. do 18. stoletja, Ljubljana 1994 (dalje: Voje, *Nemirni Balkan*), str. 8.
3. Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana*, Beograd 2001 (dalje: Pavlović, *Istorija Balkana*), str. 5.
4. Voje, *Nemirni Balkan*, str. 8–9.
5. Pavlović, *Istorija Balkana*, str. 6–7.
6. Karl Kaser, *Porodica i srodstvo na Balkanu*; Analiza jedne kulture koja nestaje, Beograd 2002 (dalje: Kaser, *Porodica i srodstvo*), str. 76.
7. Voje, *Nemirni Balkan*, str. 35.
8. Kaser, *Porodica i srodstvo*, str. 76–77.
9. Ibidem, str. 77.
10. Ibidem, str. 77–78.
11. Voje, *Nemirni Balkan*, str. 37.
12. Zef Mirdita, Vlasi u historiografiji, Zagreb 2004 (dalje: Mirdita, Vlasi), str. 7.
13. Fedor Moačanin, Pokušaji sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha varaždinskog generalata u 17. stoljeću, v: *Vojna krajina*; Povjesni pregled – Historiografija – Rasprave, Zagreb 1984 (dalje: Moačanin, Pokušaji sporazumijevanja), str. 276.
14. Ibidem, str. 276–277.
15. Mirdita, Vlasi, str. 349.
16. Ibidem.
17. Mirdita, Vlasi, str. 350–351.
18. Benedikt Kuripečič, *Itinerarium der Botschaftsreise des Josef von Lamberg und Niclas Jurischitz durch Bosnien, Serbien, Bulgarien nach Konstantinopel 1530*/Benedict Curipeschitz; aus einer gleichzeitigen Handschrift neuherausgegeben von Eleonore Lamberg-Schwarzenberg, Innsbruck 1910, (*Die ersten sein die alten Wossner; die sein des Römischen Cristlichen glaubens, die hat der Turgg eroberung des khünigreichs Wossen in ihrem glauben angenommen und darinnen beleiben lassen. Die annderen sein Surffen, die nenen sie Wallachen und wir nennens Zistzn oder Marthalosen. Die khamen von dem ort Smedravo und Khriechisch Weissnburg*

und haben Sanndt Pauls glauben. Die achten wir auch für guet Cristen, dann wir finden khlain unnderscheidt von dem Römischen glauben. Die drit nation sein die rechten Turggen; dieselben und sonderlich, so khriegsleut und ambleut sein, herschen mit grosser tiraney über baid vorgemelt nation Cristen und underthanen."), str. 34–35.

19. Janez Vajkard Valvasor, citirano po Mirdita, Vlasi (*"Die Uskokten (Uskoke) oder Walachen, haben den Namen empfangen von dem Wort Skok, welches auf Kreainerisch eunen Sprung bedeutet. Denn vor ungefähr 146 Jahren seyend sie mit Weib und Kindern aus der Türcken entsprungen. (...) Sie selbst nennen sich in ihrer Sprache Vlahe oder Lahe, gleichwie sie unter den Griechischen Keysern Blachi genannt wurden, als wie man bey Laonico findet."*), str. 352.
20. Mirdita, Vlasi, str. 352–351.
21. Janez Vajkard Valvasor, citirano po Mirdita (*"Dieses Volk redet Walachisch, welche Sprache von Krabatischen in etwas, von der Krainerischen aber noch was mehr unterschieden ist [...] die Walachische und Lateinische Sprache seyen einander sehr ähnlich, und die Walachisch von der Lateinischen entsprungen; a) aber man mus wissen, dass solche halblateinische Sprache nicht unserer Uskokten oder in Krain wohnenden Walachen, sondern Morlachen man insgemein auch Walachen nennt [...] Denn in der gantzen in Türcken ligenden Walachen redet man also, wie alleie unsere Uskokische Walachen."*), str. 353.
22. Mirdita, Vlasi, str. 354.
23. Ibidem, str. 355.
24. Mirdita, Vlasi, str. 356.
25. Ibidem, str. 357.
26. Stanko Korać, Bibliografija radova o srpskoj istoriji i kulturi u Hrvatskoj, v: *Zbornik radova: O povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*, Knjiga 1, Zagreb 1988 (dalje: Korać, Bibliografija radova), str. 173.
27. Neznani avtor, citirano po Korać, Bibliografija radova, str. 173.
28. Korać, Bibliografija radova, str. 173.
29. Ibidem.
30. Ibidem, str. 174.
31. Ilarion Ruvarac, citirano po Korać, Bibliografija radova, str. 174.
32. Korać, Bibliografija radova, str. 174.
33. Mirdita, Vlasi, str. 270.
34. Ibidem, str. 270–271.
35. Ciril in Metod sta pri oznanjevanju krščanstva med Slovani uporabljala pisavo, imenovano glagolica.
36. Mirdita, Vlasi, str. 272–278.
37. Mirdita, Vlasi, str. 279–281.
38. Ibidem, str. 281.
39. Radoslav Lopašić, Bihać i Bihačka Krajina: mjestopisne i poviestne crtice, Zagreb 1943, str. 10–11.
40. Radoslav Lopašić, citirano po Mirdita, Vlasi, str. 282.
41. Mirdita, Vlasi, str. 283–285, 294.
42. Vjekoslav Klaić, citirano po Mirdita, Vlasi, str. 285.
43. Vjekoslav Klaić, citirano po Mirdita, Vlasi, str. 285.
44. Mirdita, Vlasi, str. 285, 294.
45. Ibidem, str. 289, 297–298.
46. Mirdita, Vlasi, str. 289–296, 298.

47. Ibidem, str. 303.
48. Kruno Krstić, citirano po Mirdita, Vlasi, str. 303.
49. Mirdita, Vlasi, str. 304–312.
50. Mirdita, Vlasi, str. 315–319.
51. Ibidem, str. 320.
52. Ibidem, str. 320–329.
53. Ibidem, str. 335.
54. Mirdita, Vlasi, str. 156.
55. Voje, Nemirni Balkan, str. 103.
56. Mirdita, Vlasi, str. 157–159.
57. Ibidem, str. 159.
58. Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje; osnove antropogeografije*, Zagreb 1922, str. 250.
59. Mirdita, Vlasi, str. 156.
60. Sima Ćirković, citirano po Mirdita, Vlasi, str. 157.
61. Konstantin Josef Jireček, citirano po Mirdita, Vlasi, str. 164.
62. Milorad Pavić, citirano po Mirdita, Vlasi, str. 160.
63. Radovan Samardžić, citirano po Mirdita, Vlasi, str. 161.
64. Mirdita, Vlasi, str. 161–162.
65. Ibidem, str. 162–163.
66. Nikola Begović, *Život Srba graničara; Život i običaji Srba graničara*, Beograd 1986, str. 19.
67. Mirdita, Vlasi, str. 166.
68. Ivan Božić, citirano po Mirdita, Vlasi, str. 170.
69. Ivan Božić, citirano po Mirdita, Vlasi, str. 170.
70. Mirdita, Vlasi, str. 169–172.
71. Ibidem, str. 174, 177, 179.
72. Ibidem, str. 164.